

APIE ORATORIŲ

Pirmoji knyga

8. ČIA, KAD PATAISYTŲ VISŲ NUOTAIKĄ PO BUVUSIO POKALBIO, KRASAS IR PRADĖJO KALBĄ APIE IŠKALBOS MOKYMĄ. BŪTENT TAIP NE KARTĄ YRA pasakojęs Kota. Pradėjo jis taip. Atrodo, jog jis turės neraginti Sulpicijų ir Kotą, bet greičiau girti, kad jie pasiekė tokių kalbėjimo įgūdžių; jog ne tik yra labiau vertinami už savo vienmečius, bet ir lyginami su vyresniais. Iš tikrųjų, sakė jis, aš nežinau nieko puikesnio už sugebėjimą žodžiu valdyti žmonių protus, valdyti jų valią, pakreipti ją, kur nori arba nuo ko nori atitraukti. Šis vienintelis dalykas kiekvienai laisvai tautai, ir taikioms, ir karigoms valstybėms visada turėjo ypatingą galią, visada klestėjo. Ar yra kas nuostabesnio, kai iš begalinės daugybės žmonių išsiskiria žmogus, kuris arba vienas, arba su nedaugeliu įgyvendina tą, kas visiems duota kaip įgimtas sugebėjimas? Ar yra kas malonesnio protui ir ausiai negu puošni ir daili kalba, pilna išmintingų minčių ir rimtų žodžių? Ar yra kas reikšmingesnio ir didingesnio už vieno žmogaus gebėjimą paveikti tautos nuotaikas, teisėjų sąžiningumą, senato orumą? Toliau, kas yra labiau karališka, kilnu, dosnu, nei padėti prašantiems pagalbos, padrąsinti prislėgtus, išgelbėti iš pražūties, išvaduoti iš pavojų, išsaugoti žmones visuomenėje? Antra vertus, kas būtiniau, kaip visada turėti parengtus ginklus, kuriais galėtum ir pats apsiginti, ir saugiai atremti užpuolėjus, atkeršyti už įžeidimą? Dar daugiau, jeigu paliksime nuošalyje forumą, teisėjų suolus, tribūnas, kuriją, – kas gali būti malonesnio poilsio metu ir artimesnio žmogaus prigimčiai už šmaikštų ir intelektualų pokalbį. Juk tik tuo vieninteliu dalyku mes ir esame pranašesni už žvėris, kad galime kalbėtis vienas su kitu ir savo jausmus reikšti žodžiais. Kaip tuo pagrįstai nesizavėti ir iš visų jėgų nesistengti pralenkti visus žmones tuo, kuo žmonės pranašesni už žvėris? Pagaliau, o tai svarbiausia, kokia kita jėga galėjo surinkti išsibarsčiusius žmones į vieną vietą ir atvesti juos iš laukinio ir primityvaus gyvenimo būdo į šią žmogišką ir pilietiską būtlį bei naujai įkurtose valstybėse įvesti įstatymus, teismus, teises? Nenorėdamas pateikti nesuskaičiuojamos gausybės pavyzdžių, pasakysiu trumpai: manau, jog tikras oratorius savo savitvarda ir išmintingumu ne tik įsigyja asmenišką pagarbą, bet ir neša gerovę daugeliui piliečių ir visai valstybei. Taigi, jaunuoliai, tęskite tą, ką pradėjote, negailėkite pastangų studijoms to dalyko, kurį pasirinkote savo pačių garbei, draugų labui, valstybės gerovei. <...>

12. <...> Kas nežino, kad didžiausia oratoriaus jėga reiškiasi tuo, kad jis sukelia žmonių širdyse arba pyktį, arba neapykantą, arba skausmą, arba, atvirkščiai, atitraukia juos nuo šitų jausmų prie ramybės ir gailestingumo. Tačiau to pasiekti savo kalba gali tik tas, kuris giliai įžvelgė žmogaus prigimtį, jos esmę ir priežastis, kurios sielą jaudina arba ramina. Bet ši sritis laikoma filosofų nuosavybe, ir aš manau, kad oratorius niekada jų neįveiks: teatiduoda jis jiems dalykų pažinimą, nes jie vieninteliai nori valdyti šią sritį, o sau tepasiima kalbos parengimą, nors be šito žinojimo ji nieko nereiškia, kaip ne kartą jau esu sakęs: oratoriaus nuosavybė yra rimta ir graži kalba, atitinkanti klausytojų jausmus ir mintis.

13. Iš tiesų, apie tuos dalykus rašė Aristotelis ir Teofrastas. Tačiau žiūrėk, Scevola, ar tai nepatvirtina ir mano žodžių. Nes aš nesiskolinu iš jų to, kas yra bendra oratoriui ir filosofui, tuo tarpu jie pripažįsta, kad tie dalykai, apie kuriuos samprotauja, priklauso oratoriams. Taigi visas kitas knygas jie vadina pagal savo mokslo vardą, o šias apibūdina ir pavadina „Retorika“. Tačiau jeigu kalbant pasitaikys bendrosios vietos, taip dažnai atsitinka, ir teks kalbėti apie nemirtingus dievus, pamaldumą, santarvę, draugystę, apie piliečių, žmonių, tautų bendrą teisę, lygybę, santūrumą, didžiadvasiškumą, apie įvairias dorybės rūšis, tikiu, kad visos gimnazijos ir visos filosofų mokyklos ims šaukti, jog tai jų nuosavybė ir oratoriui čia niekas nepriklauso. Sutinku, tegu jie apie šituos

dalykus disputuoja savo kampuose laisvalaikio praleidimo vardan, tačiau oratoriui atiduodu ir pripažįstu tą gebėjimą, kad tuos pačius klausimus, kuriuos anie svarsto bejėgiška ir blyškia kalba, jis paaiškina žaviai ir išraiškingai. <...> Tegu sako graikai, jei nori, kad apie įstatymų laikymąsi, karą ir taiką, sąjungininkus ir duoklininkus, apie piliečių teisių pasiskirstymą pagal luomą ir amžių daugiau žinoję Likurgas ir Solonas (nors aš manau, kad juos taip pat galima priskirti prie oratorių) negu Hiperidas ar Demostenas, tobuliausi ir meniškiausi oratoriai; tegu mūsiškiai savo decemvyrus, Dvylikos lentelių sudarytojus, kurie neabejotinai buvo protingi žmonės, vertina labiau už Servijų Galbą ir tavo uošvį Gajų Lelijų, kurie įsigijo šlovę kalbėjimo menu. Aš niekada neneigsiu, kad yra tam tikri mokslai, priklausantys tiems, kurie visas savo pastangas atidavė jų supratimui ir paaiškinimui. Tačiau esu įsitikinęs, jog tikras ir tobulas oratorius yra tas, kuris apie bet kokią dalyką gali kalbėti išsamiai ir įvairiai.

14. Juk dažnai tuose dalykuose, kuriuos visi laiko oratoriaus nuosavybe, pasitaiko ir tokių klausimų, kuriems paaiškinti neužtenka teisminės praktikos, kurią vienintelę jūs laikote oratoriaus užsiėmimu, bet reikia ieškoti ir semtis žinių ir iš ne tokių aiškių šaltinių. Klausiu, ar galima kalbėti prieš ar už karo vadą neturint patirties karo dalykuose, o dažnai ir be tolimų žemių ar jūsų pažinimo? Ar galima kalbėti tautai apie priėmimą ar atmetimą įstatymų arba senate apie valstybės reikalus neturint labai gero politikos išmanymo ir supratimo? Ar galima kalba uždegti arba užgesinti žmonių jausmus ir dvasinius potraukius (juk tai oratoriui yra svarbiausia), neišstudijavus stropiausiai to, ką filosofai yra išaiškinę apie žmonių prigimtį ir įpročius? Nežinau, ar pritarсите man, tačiau ryžtuosi pasakyti savo nuomonę. Ir fizika, ir kiti mokslai, kuriuos tu neseniai išvardijai, priklauso atskirų sričių žinovams, tačiau jeigu kas nori juos meniškai apibūdinti, turi griebtis oratoriaus meno. Juk jeigu žinoma, kad Filonas, žymus architektas, kuris pastatė atėniečiams arsenalą, labai iškalbingai papasakojo žmonėms apie savo darbą, tai būtų neteisinga manyti, kad jo iškalbingumą lėmė architekto darbo, o ne oratoriaus meno išmanymas. Taip pat, jeigu Markui Antonijui būtų reikėję kalbėti už Hermodorą apie laivų statyklą, tai pasisėmęs iš jo žinių apie dalyko esmę, argi nebūtų jis apie svetimą darbą pakalbėjęs meniškai ir iškalbingai. Ir Asklepiadas, buvęs mūsų gydytojas ir draugas, pralenkęs kitus medikus iškalba, gražaus kalbėjimo įgūdžių sėmėsi ne iš medicinos, bet iš retorikos meno. Todėl tikėtina, bet ne tikra yra tai, ką dažnai tvirtino Sokratas, kad kiekvienas yra pakankamai iškalbingas tame dalyke, kurį gerai išmano. Teisingiau būtų sakyti, kad niekas negali iškalbingai kalbėti apie tai, ko nežino, tačiau ir tas, kuris gerai žino dalyką, bet nemoka sudaryti ir meniškai parengti kalbos, vargiai galės iškalbingai papasakoti apie tą, ką žino.

15. Taigi, jeigu kas nori turėti išsamų ir tikslų apibrėžimą, kas yra oratorius, tai manau, kad šito reikšmingo vardo vertas tas, kuris bet kurį jam tekusį klausimą, reikalaujantį žodinio paaiškinimo, sugebės išdėstyti protingai, aiškiai, vaizdžiai, įsimintinai ir su tam tikru pagarbiu orumu. Jei kam nors atrodo, kad mano posakis „bet kurį klausimą“ nepakankamai tikslus, tai kiekvienas gali kiek tinkamas jį tikslinti ir siaurinti. Tuo tarpu mano tokia nuomonė: mat jeigu oratorius ir nežinos kitų mokslų bei užsiėmimų, bet apsiribos tik tais dalykais, kurie sutinkami teisminėje praktikoje, tačiau jeigu jam reikės kalbėti apie tuos kitus mokslus, tai pasitaręs su jų žinovais, jis daug geriau pakalbės apie juos, negu patys tų sričių specialistai. <...> Tačiau kadangi filosofija dalijasi į tris dalis¹, kurios aiškina gamtos paslaptis, analizės subtilumus ir gyvenimo bei elgesio normas, norėčiau patarti oratoriui: dvi pirmąsias dalis palikime nuošaly ir paaukokime mūsų nesugebėjimui, tuo tarpu trečiąją dalį, kuri visada priklausė oratoriui, pasilikime, nes kitaip oratorius neturės kur pademonstruoti savo didybės. Todėl oratorius turi kruopščiai išstudijuoti visa apie gyvenimą ir papročius, o visų kitų dalykų jeigu ir nežinos, reikalui esant galės apie juos gražiai pakalbėti, gavęs pakankamai informacijos.

16. Juk mokyti žmonės pripažįsta, kad Aratas, visai ne išmanantis astrologijos, papasakojo apie dangų ir žvaigždes nuostabiausiomis ir puikiausiomis eilėmis, o Nikandras Kolofonietis, žmogus tolimas žemės darbams, puikiai parašė apie žemdirbystę greičiau dėl poetinių negu agronominių gebėjimų. Kodėl gi oratorius negali iškalbingai pasakoti tuos dalykus, su kuriais jis susipažino tam

¹ Antikos laikais filosofija buvo skirstoma į gamtos filosofiją, logiką (arba dialektiką) ir etiką.

tikru laiku dėl tam tikros priežasties? Juk oratorius yra labai artimas poetui, tik tiek kad pastarasis yra labiau suvaržytas ritmo ir laisvesnis pasirenkant žodžius, tuo tarpu daugelis kalbos puošnumo būdų yra jiems panašūs ir vienodai prieinami, o vienas dalykas abiems yra visai tas pats: jie neapriboja ir neužsklendžia savo veiklos sferos taip, kad negalėtų, remdamiesi savo gebėjimais ir priemonėmis, klaidžioti, kur tik jiems patinka. <...> Kaip žaidžiantys kamuoliu nesinaudoja gimnastikos priemonėmis, tačiau jų judesiai patys parodo, ar jie mokėsi gimnastikos meno, ar nežino jo, kaip iš skulptoriaus darbo aiškiai matyti, ar jis moka piešti, ar ne, nors dirbant jam ir nereikia piešti, – taip ir iš oratoriaus kalbų, kurios sakomos teismuose, susirinkimuose, senate, nors kiti menai ir nepanaudojami, lengva pastebėti, ar kalbėtojas žino tikrai savo deklamacijos meną, ar išėjo į tribūną susipažinęs su visais laisvaisiais menais. <...>

25. Taigi, tarė Krasas, manau, kad didžiausios reikšmės iškalbos menui turi prigimtis ir įgimti sugebėjimai. Ir tiems retorikos veikalų autoriams, apie kuriuos neseniai kalbėjo Antonijus, stokojo ne iškalbos pagrindų ir būdų išmanymo, bet įgimtų gebėjimų. Mat iškalbai reikia turėti ypatingą sielos ir proto gyvumą, kuris argumentus darytų aštrius, aiškinimą ir kalbos puošnumą – iškalbingą, įsiminimą – tvirtą ir ilgalaikį. Ir jeigu kas mano, kad tai gali duoti iškalbos meno žinojimas, tai klaidingas įsitikinimas. Juk visiškai aišku, kad menas gali tik uždegti ar sužadinti tuos sugebėjimus, bet įdiegti ar dovanoti negali, nes tai yra prigimties dovanos. Ką galėčiau pasakyti apie tai, kas gimsta kartu su žmogumi, pavyzdžiui, kalbėjimo laisvumas, balso skambumas, plaučių galingumas, kūno stiprumas, pagaliau visa veido ir kūno sandara bei išvaizda? Negalėčiau tvirtinti, kad menas nesugeba kai kurių oratorių sugebėjimų tobulinti: žinau, kad geras savybes mokslo dėka galima padaryti dar geresnėmis, ir tas, kurios nėra labai geros, galima tam tikru būdu padailinti ir pataisyti. Tačiau yra žmonių, kuriems arba liežuvis kliūva, arba balsas neskambus, arba veido išraiška ir kūno sudėjimas tokie šiurkštūs ir primityvūs, kad jokie gabumai ir mokslai nepadės jiems patekti į oratorių skaičių. Tuo tarpu kiti yra taip tinkami, taip prigimties apdovanoti, jog atrodo, kad jie ne gimė tokie, bet buvo kažkokio dievo sukurti iškalbai. Nes yra sunki našta ir pareiga imti ir pasakyti, kad tu esi vienintelis, kuris visiems tylint dideliame žmonių susirinkime kalbėsi apie reikšmingus dalykus. Juk nėra beveik nė vieno, kuris nebūtų linkęs aštriau ir įžvalgiau matyti kalbančiojo ydas, negu jo privalumus. Todėl menkiausia klaida yra užsipuolama, o tai, kas girtina, išnyksta. Aš taip kalbu ne todėl, kad jaunuolius, kurie atsitiktinai neturi įgimto talento, visiškai atbauginčiau nuo iškalbos studijavimo. Kas nemato, kad mano varžovas Kvintas Celijus, žmogus naujas ir vidutinių gabumų, susilaukė iškalboje didelės garbės? Kas nesupranta, kad jūsų vienmetis Kvintas Varijus, įžūlus ir begėdiškas žmogus, įsigijo piliečių palankumą būtent savo iškalba, nors ir nedaug jos turėjo.

Kadangi kalbame apie tobulą oratorių, reikia mums šioje kalboje tokį ir pavaizduoti, laisvą nuo bet kokių ydų ir apvainikuotą visokeriopa šlove. Nors daugybė ginčų, bylų įvairovė, teismuose vyraujanti netvarka ir barbariškumas leidžia reikštis net ir ydingiausiems oratoriams, tačiau mes neturėtume šitos temos vengti. Taigi kalbėdami apie tuos menus, kuriuose siekiama ne būtinos naudos, bet nevaržomo malonumo sielai, parodome ne tik didelį įžvalgumą, bet ir beveik priekabumą. Nes nėra tokių ginčų ar nesutarimų, kurie priverstų žmones pakęsti teatre blogus aktorius, kaip teisme jie pakenčia blogus oratorius. Todėl oratorius turi kruopščiai apgalvoti, kad savo kalba patenkintų tuos, kuriuos būtina patenkinti, ir sukeltų susižavėjimą tų, kurie gali spręsti laisvai ir nešališkai. Jeigu norite, aš pasakysiu jums, kaip artimiems žmonėms, vieną mintį, kurią ligi šiol slėpiau ir maniau, kad reikia ją slėpti: net ir patys geriausi oratoriai, kurie sugeba kalbėti lengvai ir gražiai, jeigu jie ima kalbėti be baimės ir kalbos pradžioje nesijaudina, man atrodo esą įžūlus begėdžiai; laimei, to negali būti. Nes juo oratorius geresnis, juo labiau jį baugina kalbėjimo sunkumai, abejotini kalbos rezultatai, žmonių įvertinimas. O kas nepajėgia pasakyti arba sukurti nieko, kas būtų verta dalyko, verta oratoriaus vardo, verta klausytojų dėmesio, – tas, nors ir jaudinasi kalbėdamas, vis tiek man atrodo esąs įžūlus begėdis. Mat išvengsime nedorėlio vardo darydami vien tai, kas dera, bet nedarydami to, kas nedera. Kas nesugeba gėdytis – tai matau daugeliu atvejų – tą aš laikau vertu ne tik pasmerkimo, bet ir bausmės. Tą ir jumyse dažnai pastebiu, ir pats ne kartą esu patyręs, kaip aš, pradėdamas kalbėti, imu balti, o visas kūnas bei visa siela ima drebti. O kartą jaunystėje aš, pradėjęs kaltinimą, taip

išsigandau, bet man didžiulę paslaugą padarė Kvintas Maksimas, kuris tuoj pat nutraukė posėdį, pamatęs, kad iš baimės nusilpau ir netekau jėgų.

Čia visi pritardami ėmė tarp savęs žvalgytis ir kalbėtis, nes iš tiesų Krasas pasižymėjo nepaprastu drovumu, kuris, beje, ne tik nekenkė jo kalbai, bet ir padėjo jai, rodydamas oratoriaus sąžiningumą.

31. Į tai Krasas atsakė:

– Manau, Sulpicijau, kad išgirdęs tą, ką pasakysiu, nesistebėsi, kaip tikėjaisi, trokšdamas tą išgirsti, kadangi nuostabai nėra priežasties. Aš nepasakysiu nieko nežinomo, nieko, kas pateisintų jūsų lūkesčius, nieko negirdėto ar ko nors naujo. Mat iš pat pradžių susipažinau su tais dalykais, kuriuos žinoti pridera laisvam, protingam ir išsilavinusiam žmogui, t. y. mokiausi visų žinomas ir nuvalkiotas taisykles. Iš jų pirma buvo ta, kad oratoriaus pareiga – kalbėti įtikinamai. Toliau, kad kiekvienos kalbos temą sudaro arba neapibrėžtas dalykas, nenurodantis nei konkrečių asmenų, nei laiko, arba apibrėžtas dalykas, nurodantis konkrečius asmenis ir laiką. Abiem atvejais ginčytinas dalykas būtinai liečia tokius klausimus: ar tas dalykas iš tiesų įvyko; jeigu įvyko, tai koks jis arba kaip vadinasi; kiti dar prideda: ar tai, kas įvyko, yra teisėta. Ginčytini dalykai išskyla ir aiškinant rašytinius dokumentus; jie būna arba dviprasmiški, arba prieštaringi, arba rodantys neatitikimą tarp raidės ir prasmės. Kiekvienam iš šitų atvejų yra skirtas atskiras įrodymų būdas. Tuo tarpu tos kalbos, kurios su bendrais klausimais nėra susijusios, dažniausiai būna arba teisminės, arba patariamiosios; yra ir trečioji kalbų rūšis, skirta atskiriems žmonėms girti arba peikti. Visos jos turi savus įrodymų būdus: teisminėse kalbose siekiama teisingumo; patariamosiose žiūrima naudos tiems, kuriems patariame; pagiriamosiose viskas skiriama konkrečiam asmeniui įvertinti. Visos oratoriaus jėgos ir gebėjimai suskirstyti į penkis etapus: pirma, jis turi rasti temą savo kalbai; antra, temą turi išdėstyti tam tikra tvarka, atsižvelgdamas į aplinkybes ir argumentus; trečia, visa tai tarsi aprenkti kalbinėmis išraiškos priemonėmis; paskui įtvirtinti atmintyje; pagaliau oriai ir gražiai kalbą pasakyti. Be to, sužinojau ir supratau, jog pradėdant nagrinėti kokį nors klausimą, pirmiausia reikia pelnyti klausytojų palankumą; toliau – paaiškinti reikalą; paskui nustatyti ginčo temą; tada parodyti tai, ko siekiame; paskui atremti priešingus argumentus; pagaliau plėsti ir didinti tuos dalykus, kurie mus remia, o tuos, kurie naudingi priešinkams, silpninti ir menkinti.

32. Taip pat mokiausi ir tų dalykų, kurie skirti kalbos puošnumui aptarti. Pirmiausia reikalaujama, kad mes kalbėtume taisyklinga ir švaria lotynų kalba; antra, aiškiai ir suprantamai, trečia – gražiai, ketvirta – tinkamai ir deramai, t. y. kad žodinė išraiška atitiktų turinio vertę; aš susipažinau su kiekvieno šio reikalavimo taisyklėmis. Net ir tiems dalykams, kurie atrodo labiausiai priklausomi nuo prigimties, pastebėjau galimybę pritaikyti mokslą. Ir kalbai įsiminti ir jai sakyti egzistuoja nors ir trumpos, bet pratyboms labai naudingos taisyklės, kurių aš mokiausi.

Štai, galima sakyti, ir visi dalykai, kuriuos aiškina retorikos mokslas, ir aš meluočiau tvirtindamas, kad jis nenaudingas. Jame yra tam tikri nurodymai oratoriui, į kuriuos jis turi atsižvelgti ir kurių dera laikytis, kad nenutoltų nuo savo tikslo. Tačiau šių taisyklių poveikį aš suprantu taip: ne jų laikydamiesi oratoriai pasiekė iškalbos šlovę, bet vėliau kitų buvo pastebėta ir įvertinta tai, ką kai kurie iškalbingi žmonės darė natūraliai. Taigi ne iškalba atsirado iš taisyklių, bet taisyklės iš iškalbos. Bet neatmetu, kaip jau anksčiau sakiau, retorikos mokslo: nors geram kalbėjimui jis gal ir nedaug tepadeda, tačiau bendram supratimui yra vertingas.

Be to, jums yra reikalingos ir tam tikros pratybos, tiesa, gal ne tiek jums, kurie seniai jau esate pradėję oratoriaus kelią, kiek tiems, kurie tik žengia pirmuosius žingsnius. Pratybos juos gali išmokyti ir parengti darbui forume, kaip žaidimai išmoko kautis tikrose kautynėse.

– Būtent apie pratybas mes ir norime išgirsti, – tarė Sulpicijus. – Žinoma, norėtume išgirsti ir apie retorikos mokslą, kurį tu čia trumpai apibūdinau. Tačiau apie tai vėliau, o dabar pasakyk, ką galvoji apie pratybas.

33. – Aš pripažįstu, – tarė Krasas, – ir tas jūsų įprastas pratybas, kada sugalvojate kokią nors temą, panašią į tą, kurios nagrinėjamos forume, ir stengiatės kalbėti kiek galima panašiau į tiesą. Tačiau daugelis čia tikrai lavina savo balsą bei kalbėjimo įgūdžius, ir daro tai nelabai sėkmingai; jie mankština liežuvį ir džiaugiasi tuščiažodžiaivimu. Juos apgauna girdėtas posakis, kad kalba ugdoma

kalbant. Tačiau teisingas ir toks posakis, kad žmonės, girdėdami blogą kalbą, lengvai išmoksta kalbėti blogai. Todėl nors tokiose pratybose ir naudinga kalbėti be pasirengimo, tačiau daug naudingiau skirti laiko apmąstymui ir paskui kalbėti geriau ir kruopščiau pasiruošus. Bet svarbiausias yra kitas dalykas, kurio mes, tiesą sakant, nelabai mėgstame, nes reikalauja daug darbo, o jo daugelis vengia, – būtent, daug rašyti. Plunksna yra geriausias ir tobuliausias kalbėjimo ugdytojas ir mokytojas, taip sakoma ne be pagrindo. Juk kaip staigią ir impulsyvią kalbą lengvai pranoksta paruošta ir apgalvota kalba, taip pastarąją lengvai įveiks kruopštus ir atidus rašinys. Mat kai mes rašome, tai visa, kas susiję su tuo dalyku, apie kurį rašome, būtent: mokslinė argumentacija, sugebėjimai, talentas, – visa, ko siekiame įtemptomis proto pastangomis ir mąstymu, aiškiai išskyla ir pasirodo mums prieš akis. Visos mintys ir žodžiai, kurie labiausiai tinka duotai temai, liejasi iš po plunksnos smaigalio ir pasiduoda jos judėjimui; taigi rašant žodžių išdėstymas ir jungimas įgauna tam tikrą, ne poetinį, bet oratorinį metrą bei ritmą. Juk kaip tik tais dalykais geri oratoriai susilaukia klausytojų pritarimo ir susižavėjimo. O to nepasieks tas, kuris ilgai ir daug neužsiiminėjo rašymu, net jeigu jis uoliai mokėsi sakyti kalbas be pasirengimo. Kas ateina į oratorystę įpratęs rašyti, tas atsineša sugebėjimą, jeigu tenka kalbėti nepasiruošus, kalbėti kaip iš rašto; o jeigu jis ir atsineša parašytą tekstą, tai sugeba nuo jo nutolti, nekeisdamas kalbos pobūdžio. Kaip plaukiantis laivas, irklotojams pakėlus irklus, toliau plaukia tuo pačiu greičiu ir ta pačia kryptimi net ir nevaromas irklų, taip ir sakoma kalba, paskatinta ir pastūmėta rašytinio teksto, eina ta pačia kryptimi ir jam pasibaigus.

34. Aš jaunystėje per savo kasdienes pratybas stengiausi mėgdžioti savo priešininko Gajaus Karbono įpročius, kuriuos jį žinojau turint. Perskaitęs kokius nors gana pakilius eilėraščius arba pasirinkęs kokios kalbos fragmentą, kiek pajėgiau įsiminti, stengiausi garsiai pakartoti kitais, kiek galėdamas geresniais žodžiais. Tačiau vėliau ten pastebėjau tokį trūkumą: žodžiai, kurie atrodė esą tam dalykui išreikšti tiksliausi, tinkamiausi ir gražiausi, jau buvo pavartoti arba Enijaus, kai aš bandydavau imituoti jo eiles, arba Grakcho, jeigu imdavau pavyzdžiu jo kalbas. Taigi, jeigu vartoju tuos pačius žodžius, nebuvo jokios naudos, jeigu kitus, jie buvo net žalingi, nes blogesni. Vėliau radau kitą būdą pratyboms, kuriuo naudojausi subrendęs: verčiau į lotynų kalbą geriausius graikų oratorius. Juos skaitydamas ir versdamas turėjau štai kokios naudos: norėdamas lotyniškai išreikšti tai, ką buvau perskaitęs graikiškai, turėjau ne tik parinkti geriausius ir įprastus žodžius, bet ir kurti naujadarus, tinkamus duotam atvejui. O kai dėl balso, kvėpavimo, kūno ir tarties ugdymo, tam reikia ne tiek nurodymų, kiek darbo. Čia turime labai atsargiai pasirinkti pavyzdžių, į kuriuos norime būti panašūs; be to, reikia stebėti ne tik oratorius, bet ir aktorius, kad neįgytume kokių nors nevykusių ir žalingų įpročių. Taip pat reikia lavinti ir savo atmintį, mokantis atmintinai kiek galima daugiau romėnų ir kitų autorių kūrinių. Šiose pratybose, man atrodo, tinka pasinaudoti, kaip įprasta, vadovėliuose pateikiamu mokymu apie vietas ir jų atspindžius. Toliau reikia išvesti kalbą iš šių kambarinių ir uždarų pratybų į kovos vidurį, atsidurti tarp dulkių ir triukšmo, lankytis karinėje stovykloje ir forumo žodinėse kautynėse; norint išbandyti visus atvejus ir sugebėjimus, reikia savo uždarą pasirengimą kelti į tikrovės šviesą. Reikia taip pat skaityti poetus, žinoti istoriją, o visų gerųjų mokslų žinovų bei rašytojų knygas reikia skaityti, vartyti, o pratybų dėlei – girti, aiškinti, taisyti, peikti, atmesti; kiekvieną klausimą reikia svarstyti iš priešingų pusių ir kiekvienam atvejui parinkti tinkamiausius įrodymus. Reikia studijuoti civilinę teisę, susipažinti su įstatymais, gerai žinoti senovės papročius, senato tvarką, visuomeninę santvarką, sąjungininkų teisę, sutartis, sąjungas ir apskritai visus valstybės reikalus. Be to, reikia pasinaudoti įvairiausiais humoro ir šmaikštavimo būdais, kuriais tarsi druska turi būti pabarstyta kiekviena kalba.

Štai ir išsakiau jums visa, ką galvoju, ir jeigu jūs nutvertumėte kokį nors pirmą pasitaikiusį pilietį, manau, kad išgirstumėte maždaug tą patį. <...>

Vertė Eugenija Ulčinaitė